

УДК 347.63

Дмитро Осмоловський,*студент**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ***Анастасія Аксютіна,***старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

У статті розглянуті питання юридичних аспектів стосовно штучного запліднення та сурогатного материнства. Викладені положення щодо гарантування юридичної захищеності біологічних батьків та сурогатної матері.

Ключові слова: сурогатне материнство, штучне запліднення, програма сурогатного материнства, подружжя, шахраї, договір, репродуктивні технології.

У середньому кожне п'яте подружжя не можуть мати дітей. Від 15 % до 25 % пар стикаються з проблемою цього роду з причин найрізноманітнішого характеру. Але завдяки сучасним технологіям та методам репродуктивної медицини у кожного безплідного подружжя з'явився шанс бути справжньою родиною. Звичайно, існує спір між населенням, яке підтримує ідею сурогатного материнства, та тими, що проти. Противники сурогатного материнства керуються порушеннями морально-етичних норм та тим, що дитина в майбутньому може зазнати психологічної травми у разі, якщо дізнається, що його мати не брала участі в його виношуванні. Представники феміністичних теорій, наприклад, стверджують, що сурогатне материнство є експлуатацією жіночого тіла та використання його як інкубатора.

Метою статті є виявлення проблемних юридичних аспектів стосовно сурогатного материнства та встановлення правових прогалин, на які слід звернути увагу.

Україна є однією з небагатьох держав світу, в якій сурогатне материнство дозволяється на законодавчому рівні. При цьому є декілька переваг у проходженні програми сурогатного материнства саме в Україні. Насамперед, ця програма не потребує спеціальних дозволів. Для цього немає необхідності в розгляді справи в судовому порядку. Також імена генетичних батьків відразу вказуються у свідоцтві про народження дитини, що не призводить до подальшої процедури усиновлення дитини.

Існують розбіжності щодо розуміння самої сутності сурогатного материнства. Це створює необхідність виявлення проблемних питань та встановлення правил та особливостей їх вирішення.

Чинне законодавство України не визначає саме поняття сурогатного материнства. З точки зору медицини сурогатне материнство передбачає перенесення ембріона в порожнину матки

іншої жінки, яка є «чужою» в біологічному розумінні. При цьому ембріон, який переносили, був отриманий шляхом запліднення яйцеклітини біологічної матері спермою біологічного батька. З юридичної точки зору потрібно підкреслити, що під розумінням сурогатного материнства закон розуміє виношування дитини тільки для людей, які не можуть мати дітей, та ембріон є біологічно «чужим» для жінки, що виношує його.

Порядок та умови штучного запліднення, імплантації ембріона визначено в Наказі Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» № 787 від 09.09.2013 (далі – Наказ) [5].

Сімейний кодекс України (далі – СК України) легалізував сурогатне материнство [6]. У статті 123 СК визначено походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій:

1. У разі народження дружиною дитини, зачатої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, здійснених за письмовою згодою її чоловіка, він записується батьком дитини.

2. У разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя.

3. Подружжя визнається батьками дитини, народженої дружиною після перенесення в її організм ембріона людини, зачатого її чоловіком та іншою жінкою в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Завдяки таким визначенням стає зрозумілим, хто є батьками дитини, що попереджує виникнення в майбутньому спорів стосовно батьківства дитини. Отже, відповідно до ст. 123 п. 2 СК України, сурогатна мати не має права залишити собі дитину після її народження [6].

Існує багато випадків, коли сурогатна мати, попри всі домовленості, відмовляється віддати немовля біологічним батькам – виникає

проблема оспорювання материнства. Право на оспорювання материнства передбачено ст. 139 п. 2 СК, але якщо це не суперечить ст. 123 цього ж кодексу [6]. Для найбільшої юридичної захищеності як сурогатної матері, так і біологічних батьків слід грамотно скласти договір, який укладається між цими суб'єктами цивільних відносин, добре обмірковувати всі пункти домовленості та звертатися до кваліфікованих юристів за допомогою. Міністерство охорони здоров'я встановило зразок договору для сурогатних матерів, який узгоджений та затверджений Міністерством юстиції. Цей документ є надзвичайно важливим для лікарень, які мають ліцензію на виконання процедур сурогатного материнства. Але в такому разі не можна сказати, що враховуються права самих дітей, народжених від сурогатних матерів. Постає питання: як позбавлятимуть громадянства таких дітей у разі передачі за кордон, адже згідно із Законом України «Про громадянство України» від 18.01.2001 позбавити громадянства може лише Указ Президента [3].

Договір, який визнає чинне законодавство, може бути укладений для врегулювання прав та обов'язків осіб, які беруть участь у програмі сурогатного материнства, але сама передача дитини від сурогатної матері біологічним батькам предметом договору бути не може, адже дитина не може бути предметом угоди, бо торгівля дітьми заборонена. Договір може і повинен передбачати виплату встановленої компенсації задля створення сприятливих умов для сурогатної матері, умови для виношування дитини та подальшої реабілітації. Грамотно складений договір повинен містити положення про те, що у разі, якщо сурогатна мати вирішить залишити собі дитину, то вона втрачає право на виплату та повинна компенсувати батькам дитини всі затрати, які вказані в цьому договорі. Взагалі, у разі сурогатного материнства завжди, на жаль, є можливість використовувати дитину як інструмент шантажу, провокуючи цим судові тяжби та додаткові витрати.

Реєстрація народження малюка повинна бути здійснена протягом місяця після народження. Але виникають деякі питання з приводу реєстрації «сурогатного» малюка. Непорозуміння виникає з приводу того, кого слід записувати матір'ю дитини у свідоцтві про народження. Такі питання на практиці виникають не тільки у пересічних громадян, але й у працівників органів реєстрації. Це пов'язано з тим, що закон не досить чітко регламентує сам порядок реєстрації дітей, народжених за програмою сурогатного материнства. Відповідно до Наказу Міністерства юстиції № 140/5 «Про внесення змін та доповнень до Правил реєстрації актів цивільного стану в Україні» (далі Наказ), у разі народження дитини жінкою, якій було імплантовано ембріон, зачатий подружжям, реєстрація народження проводиться за заявою подружжя, яке дало згоду на імплантацію. У цьому разі одночасно з документом, що підтверджує факт народження дитини цією жінкою, подається засвідчена нотаріусом її письмова згода на запис подружжя батьками дитини. При цьому в гра-

фі «Для відміток» робиться відповідний запис: «Матір'ю дитини згідно з медичним свідоцтвом про народження форми № 103/о-95 (з0266-95) є громадянка (прізвище, ім'я, по батькові)» [2].

Стосовно цього питання виникають багато суперечок, але повинен бути чіткий юридичний складник даної проблеми. Врегулювання цього конфлікту вкрай важливе. Тому в законі є певні обмеження для того, щоб уникати позовів щодо оскарження материнства. Так, відповідно до Постанови пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» особа, яка в момент реєстрації її батьком дитини знала, що не є таким, а також особа, котра дала згоду на штучне запліднення своєї дружини, не мають права оспорювати батьківство [4]. Також відповідно до ст. 139 СК оскарження материнства не допускається у випадках, передбачених ст. 123 цього ж кодексу. Законодавець пояснює це положення з точки зору моралі та передбачає у сурогатної матері виникнення почуттів до дитини, яку вона виносила, навіть якщо дитина біологічно «чужа» [6].

Вести переговори та укласти договір із сурогатною матір'ю слід довірити юристам або ж вести ці переговори в їх присутності. Відносини між біологічними батьками та сурогатною матір'ю повинні бути переведені в рамки чинного законодавства, адже це до певної міри гарантуватиме, що сурогатна мати буде розуміти стверення біологічних батьків із правової точки зору.

Згідно зі ст. 48 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» застосування штучного запліднення та імплантації ембріона здійснюється згідно з умовами та порядком, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, за медичними показниками повнолітньої жінки, з якою проводиться така дія, за умови наявності письмової згоди подружжя, забезпечення анонімності донора та збереження лікарської таємниці [1].

Важливо знати, що Наказ регулює порядок відносин між пацієнтами (жінками, чоловіками) та закладами охорони здоров'я, які забезпечують застосування методик допоміжних репродуктивних технологій, та визначає механізм та умови застосування методик допоміжних репродуктивних технологій [5]. Цивільний кодекс України (далі – ЦК) чітко визначає тих, хто може користуватися цією програмою. Так, ст. 281, п. 7 наголошує, що повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показниками на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством [7].

Відповідно до Наказу, штучне запліднення здійснюється виключно в акредитованих для цього закладах охорони здоров'я за дозволеннями МОЗ методами. Питання про застосування методів вирішується на прохання дієздатної жінки, з якою проводиться ця дія, після оформ-

лення заяви-зобов'язання подружжям та після його відповідного обстеження. Вік жінки, який здійснюється штучне запліднення, не повинен перевищувати 40 років [5].

Значну увагу слід приділяти недобросовісним сурогатним матерям. На жаль, існують випадки «сурогатних» шахраїв, ціль яких – нажитися у фінансовому плані. Бездітні пари, які бажають скористатися правом та послугами сурогатної матері, ризикують бути обманутими недобросовісною претенденткою. Сподіваючись заощадити час на оформленні договору, медичному обстеженні, а також заощадити гроші, бездітні пари займаються пошуками сурогатної матери самостійно. Існують випадки, коли бажання нажитися спонукає жінок вступати в зговори з лікарями та підроблювати медичні довідки про стан здоров'я. Часто імітують вагітність та просто живуть за чужий рахунок. Деякі беруть гроші на медичне обстеження, але потім не відповідають на дзвінки та зникають. Також із настанням вагітності вимагають збільшення суми виплати та шантажують біологічних батьків, погрожуючи їй перериванням. У таких випадках батьки йдуть на всі умови шахраїв задля здійснення своєї мрії.

Недобросовісність різних посередників також підвищує ризик бути обманутим. Існують деякі агентства, які не зареєстровані на законодавчому рівні і мають на меті виключно наживу. Інколи трапляються випадки, коли шахраї пропонують послуги сурогатної матері декільком сімейним парам та потім протягом місяців беруть із них гроші на проживання, лікування та обстеження. Необхідно вкрай обережно ставитися до пошуку сурогатних матерів у мережі Інтернет. Не слід звертатися до посередників, які не дають жодних гарантій та не представляють жодну юридичну особу. Також правоохоронні органи застерігають, що частина дівчат, які пропонують свої послуги сурогатної матери, пов'язані з кримінальним світом злодіїв, які таким чином виходять на заможних замовників. В Україні існує необхідність прийняття такого законодавства, в якому були б урегульовані питання щодо народження дітей через програму сурогатного материнства.

Щоб виключити ризик бути обманутим, за послугами підбору сурогатної матери слід звернутися до спеціальних центрів, які спеціалізуються на підборі сурогатних матерів відповідно до побажань замовників. У таких центрах повинна бути база даних сурогатних мам, яка постійно оновлюється. Так замовники можуть

дізнатися про саму сурогатну маму, про її вік, стан здоров'я та навіть про найближчих родичів. Зазвичай пошук сурогатної матери не займає багато часу, але все ж таки це залежить від критеріїв вибору замовників, та, звичайно, від суми грошей, яку подружжя готове витратити.

Отже, сурогатне материнство є єдиним способом та шансом мати свою дитину парам, які не в змозі народити самотужки. Завдяки програмі сурогатного материнства можна врятувати здоров'я та життя жінки, яка не в змозі завагітніти. Дитина, народжена іншою жінкою, генетично буде належати батькові та матері, що дає можливість вважати дитину рідною. Жінки, які стають сурогатними матерями, дають на це згоду добровільно, отже, мови про експлуатацію жінки в жодному разі не може бути. Юридичні аспекти та проблематику здійснення цього питання слід контролювати та врегульовувати як можна точніше, даючи змогу батькам та сурогатним матерям бути впевненими у своїй захищеності.

Список використаних джерел:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12
2. Про внесення змін та доповнень до Правил реєстрації актів цивільного стану в Україні : Наказ № 140/5 від 18.11.2003 // Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1058-03
3. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 № 2235-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14
4. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : Постанова № 3 від 15.05.2006 // Пленум Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06
5. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : Наказ № 787 від 09.09.2013 // Міністерство охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13
6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

В статье рассмотрены вопросы юридических аспектов относительно искусственного оплодотворения и сурrogатного материнства. Изложены положения об обеспечении юридической защищенности биологических родителей и сурrogатной матери.

Ключевые слова: сурrogатное материнство, искусственное оплодотворение, программа сурrogатного материнства, супруги, мошенники, договор, репродуктивные технологии.

The questions of legal aspects concerning artificial insemination and surrogate motherhood are considered in the article. The foregoing provisions for ensuring the legal protection of biological parents and a surrogate mother.

Key words: surrogate motherhood, artificial insemination, surrogate motherhood program, spouses, frauds, contract, reproductive technologies.